

ŽUPA
SV. ŠIMUNA I JUDE TADEJA
MARKUŠEVEC

Glavni i odgovorni urednik:
Krešimir Ivšić, župnik, Zagreb

Izdavač:
Župni ured sv Šimuna i Jude Tadeja, Markuševec,

Tekstovi:
Dr. Đurđica Cvitanović Dr. Doris Baričević Mr. Ivo Lentić
Arhitektonski snimci i crteži: dipl. ing arh. Tomislav Premerl

Fotografije:
Fotodokumentacija Instituta za povijest umjetnosti, foto, Krešimir Tadić, Doris Baričević, si. 9, 14 i 15, Ivo Lentić, si. 16 i 17

Uredio i likovno opremio:
Tomislav Premerl

Lektor:
prof. Predrag Jirsak

Tisak:
Zadružna štampa — Zagreb

Markuševec, kolovoza 1976.

PREDGOVOR

Od davnine poznat pod imenom sv. Šimun, danas naselje Markuševac, nalazi se pod Zagrebačkom gorom, Medvednicom.

Sve do 16. vijeka poznat je samo pod imenom sv. Šimun. U 16. vijeku dolazi, prema predaji na taj teritorij velikaš Markusch, koji novači na području župe sv. Šimun svoje sluge i kmetove za gospodarske i ratne svrhe. Prema tome, njegovi radnici i vojnici bili su Markuschevi, i na taj način pomalo se izmijenio naziv mjesta iz sv. Šimun u Markuševac. Ove godine (1976.) slavi sv. Šimun - Markuševac svoj veliki jubilej, 900-tu obljetnicu postojanja svoje župe. Kao godina početka crkvenog života na tom području spominje se godina 1076. Taj podatak navodi naš uvaženi historičar crkvene povijesti prof. dr. Krunoslav Draganović. Neki autori, međutim, to poriču. No, sa sigurnošću možemo reći da je župa sv. Šimuna i Jude Tadeja, a prema tome i župna crkva u Markuševcu jedna od najstarijih u zagrebačkoj nadbiskupiji, a vjerojatno i u cijeloj Hrvatskoj. Na temelju dokumenata i historijskih izvora s kojima raspolažemo vidljivo je da sadašnja crkva počiva na temeljima jedne još starije crkve. Ova današnja imade u zaglavnem kamenu nad glavnim oltarom uklesanu godinu 1476. U jednom starom šematizmu spominje se godina 1276. Činjenica je da se od najstarijih vremena na ovom terenu, od Šestina do Čučerja, spominje kao župa samo sv. Šimun. Šestine i Remete bile su stoljećima u sklopu župe sv. Šimuna i Jude Tadeja. Remete, na primjer, kao župa žive tek od 1812. godine. Župa sv. Šimuna i Jude Tadeja nadomak je Medvedgrada kojega podiže zagrebački biskup Filip II oko 1271. godine, i imade sa gospodarima tog grada vjekovne veze. Razni i brojni gospodari Medvedgrada (zagrebački biskupi, velikaši Gregorijanci, Alapići, Arpadovci, Zrinski, grofovi Celjski i drugi) trebali su i novačili su radnu snagu i vojni potencijal uz ostala naselja najvećim dijelom iz redova siromašnog puka župe sv. Šimuna i Jude Tadeja u Markuševcu.

Danas župa sv. Šimuna i Jude Tadeja broji oko 7000 stanovnika. To su mahom radnici i zanatlije svake ruke. Od najstarijih vremena pa do danas narod je živio veoma siromašno. Siromaštvo pokazuje i povijest župne crkve koja je po veličini jedna od najmanjih župnih crkava na teritoriju zagrebačke nadbiskupije. U najnovije vrijeme standard stanovništva nešto je porastao. Sve do naših dana stanovništvo je sačuvalo svoj integritet. Tek zadnjih godina imade nešto dose-ljenika, što je posljedica blizine Zagreba.

Od davnine postoje u sastavu župe sv. Šimuna i Jude Tadeja sela: Bačun, Markuševac Gornji i Donji, Štefanovec, Dešćevec, M. Dubrava, M. Trnava, Bidrovec, M. Popovec. U zadnjih desetak godina nastala su i nova naselja Miroševečina i Medveščina.

Koliko je poznato, do sada o Markuševcu nije mnogo publicirano, pa zato neka kraći prikaz povijesti župe i njezinih spomenika u ovoj knjižici bude skroman doprinos devetstotoj obljetnici župe sv. Šimuna i Jude Tadeja.

Markuševac, kolovoza 1976.

Dr. ĐURĐICA CVITANOVIĆ

ŽUPA SV. ŠIMUNA U MARKUŠEVČU

Župa sv. Šimuna jedna je od najstarijih u okolini Zagreba. Osnovana je pod pokroviteljstvom Kaptola zagrebačke katedrale, nakon što je svetošimunske žitelje poklonio Kaptolu kralj Ladislav. U pisanim izvorima crkva se spominje već 1328. god. u »Villa Sancti Simonis«, a kao župna crkva u popisu Ivana arhiđakona 1334. god., »Ecclesia sanctorum Simonis et Juda Apostolorum sub montibus«. Tako se njen položaj bilježi u kanonskim vizitacijama katedralnog arhiđakonata kroz 17. i 18. st. U jednoj od najranije pisanih vizitacija 1662. god. položaj se određuje prema selu Bidrovec kao najbližem crkvi, a 1649. god. u opširnijem opisu kanonika vizitatora napisano je da se nalazi »sub monte Medved«.

Svetošimunska župa na kaptolskom posjedu u Markuševcu spominje se istom početkom 19. st. Do tada se bio izgubio spomen i predaja o osnutku župe i crkve, a neki kroničar je krivo pročitavši godinu uklesanu u ključnom kamenu svoda svetišta objavio da je crkva građena 1076. god. Ova vrlo vrijedna građevina podignuta je 1476. god. Po svojim stilskim osobinama crkva je kasnogotička građevina i vjerojatno je podignuta na mjestu starije drvene crkvice. U najvažnijim svojim dijelovima sačuvana je u izvornom obliku. Promjene koje su se tokom stoljeća zbivale nisu narušile osnovnu ljepotu građevine i njezine gotičke dijelove.

Prvobitno crkva je bila kraća i uža, s malim zabatnim zvonikom i rustično zidanim rastvorenim predvorjem. Njezini su prozori bili uski. Uz crkvu se nalazilo malo drveno spremište za vino, oko nje groblje, a kraj nje sjevernije župna kurija s vrtom i gospodarskim zgradama. Kasnije je podignuta kapelica Majke Božje.

Kad je župna crkva sv. Šimuna i Tadeja 1476. god. bila dovršena, bila je to jednobrodna građevina sa svodenim svetištem, lađom pod drvenim tabulatom (stropom), ukrašenim i obojenim. Sakristija sjeverno do svetišta bila je svodena. Pred pročeljem u predvorju nalazio se zidani oltarić, jer su se za ljetnih dana ljudi okupljali oko crkve. U tom obliku crkva se održavala do zadnjih desetljeća 17. st. Pod crkve pokriven je klesanim kamenim pločama 1681. god. Sjeverno uz lađu, 1688. god., dozidana je kapela posvećena **sv. Antunu Padovanskom**, a blagoslovio ju je kanonik Stjepan Nedelko. Krovište crkve bilo je pokriveno šindrom. Nad glavnim ulazom u crkvu spominje se drveno slikama ukrašeno pjevalište. I u predvorju bio je rustično izrađen tabulat, a nad njim krović od jelove šindre. Groblje je bilo ograđeno drvenom ogradiom. Početkom 18. st. nad čitavom je crkvom promijenjeno krovište i pokriveno hrastovom šindrom. Zidani tornjić često se morao popravljati pa su ga 1702. god. srušili i tada je podignut novi čvrsti zvonik pred pročeljem, u gornjem dijelu osmerokutan. Tada se spominje da je svod svetišta oslikan raznolikim slikama: »habet sanctuarium sub fornice diversis imaginibus depictum«.

Opisani su i prozori crkve kao uski gotički otvori. Crkveni prostor bio je osvijetljen na srednjovjekovni način. U novoj, baroknoj kapelici sv. Antuna

prozori su bili veći, okrugli poput luneta. Kapelica i novi zvonik pridonijeli su plastičnjem i bogatijem vanjskom izgledu, tim više što je zvonik bio pokriven raskošno oblikovanom lukovicom sa crveno obojenom šindrom, u čiji vrh je nad križem bio utaknut željezni pijetao. Pokraj crkve, s njezine sjeverne strane, tik do drvene ograde groblja, nalazila se kurija župnika s čvrsto od kamena zidanim prizemljem i katom od drvene građe, s rastvorenim trijemom, s vrtom i gospodarskim zgradama. Kurija je bila približno stara kao i crkva, a nije dotrajala niti kad je 1793. god. podignut novi župni dvor, nego je pretvorena u štalu za blago i spremište za sijeno. Njezini su temelji još i danas sačuvani, zidani donji dio služi u gospodarske svrhe, a drveni kat je srušen.

U baroknom razdoblju crkva je dobivši nove arhitektonske elemente bila plastično najsnažnije razvedena.

Svaki dio crkve bio je pod posebnim krovištem pa se njezin srednjovjekovni izgled u vanjštini znatno izmijenio. Zbog toga nije čudno da su je kanonici opisivali kao građevinu okruglog oblika. Svetište, sakristija, kapela sv. Antuna, predvorje i zvonik zaokružili su lađu koja je u unutrašnjosti bila pokrivena rustično oslikanim tabulatom. Sa zidnim slikama na svodu svetišta i tri obojena oltara, te propovjedaonicom u živim bojama, crkveni je prostor bio koloristički bogato ukrašen, i u to su vrijeme starije gotičke dijelove veoma cijenili kao umjetničku vrijednost i brižljivo čuvali.

Tek u 18. st. počelo se pomicati na zračniji i svjetlijii prostor i proširivanje prozora. Iz fundamentalne vizitacije 1743. god. saznaje se broj i položaj prozora u crkvi. U svetištu su bila dva uska prozora. Obično su se probijali na kosim stranama zaključka. Lađa je bila osvijetljena iz dva uska prozora probijena na južnom zidu. Nije imala podjednako visoke zidove, jer je nekadašnje predvorje, nakon što se je podigao zvonik, služilo kao »koruš«. Kanonik vizitator predložio je da se lađa crkve povećava na taj način da se zidovi izravnaju, zatvore zidani stupovi predvorja, sazida čvrsto pjevalište, uski prozori da se povećaju, a propovjedaonica pomakne sa sjevernog na južni zid lađe. Sakristija je također imala tri uska gotička prozora. Ulaz je ostao pod zvonikom, zatvoren drvenim vratima, okovanima željezom. Rešetke na prozorima dobro su osiguravale crkvu. Jedna manja vrata nalazila su se južno u lađi, nasuprot kapele sv. Antuna Padovanskog. Groblje oko crkve bilo je obzidano kamenim cinktorom, a osim velikih vratiju jedna manja bila su nasuprot župnom dvoru kako bi svećenik mogao lakše dolaziti u crkvu.

Sve ove preinake ostvarene su 1745. god. Tada je crkvena lađa svodena, a dotrajali tabulat je skinut. Istovremeno je zidano i pjevalište.

Kapelica BI. Dj. Marije pokraj crkve, izvan ograde groblja, spominje se prvi puta 1736. god. Za kapelu smještenu pokraj glavnog puta, inicijativu je dao župnik i podigao je prilozima naroda. U župi nije bilo bratovštine jer je narod hodočastio i udruživao se kod Majke Božje Remetske, kod bijelih fratara Pavlina, koji su na području svetošimunske župe u Remetama imali svoj samostan. Da bi hodočasnici koji su išli u Remete ovamo svraćali, župnik je

podigao maleni drveni oratorij s jednim oltarićem, nad cestom, pa se je pred njim razvio trg. Kapela je vrlo lijepo izgledala, sva je bila obojena crvenom bojom, s krovićem od šindre i oslikanim tabulalom u unutrašnjosti. Ovako živo obojena, u zelenilu, privlačila je prolaznike i bila je obdarena mnogim zavjetnim darovima. Župljani su sa župnikom na čelu prije 1753. god. vlastitim sredstvima, na istome mjestu, sazidali još raskošniju kapelicu i opremili je novim oltarom. Datum posvete, 1754. god. zabilježen je na rešeci od kovanog željeza, finim radom umjetnog obrta. Umjetnički opremljena, popločena klesanim pločama, kapela je 1778. god. ukrašena zidnim slikama.

Prilikom obnove župne crkve 1760. god. povišen je zvonik, pa je tom prilikom pokriven još bogatije razvedenom lukovicom. Na pjevalištu su bile i barokne orgulje. Iz crkvenih se računa vidi da je narod vlastitim sredstvima obnavlja i gradio spomenike. Veće sume sakupljenog novca pohranjivale su se u Kaptolu gdje su bile pohranjene i altarije osnivane za župnike. Najstariju altariju osnovao je kanonik Nikola Jurinić od 1000 rajnskih forinti. Povećana je altarijskom darovnicom kanonika Petra Vrbanića od 200 rajnskih forinti. Svetosimunski župnik Toma Benčić dao je 300 forinti, a kanonik Pavle Šelendić 500 rajnskih. Ni župna crkva, ni kapela nisu imale imetka nego su se uzdržavale dobrovoljnim prilozima. Na oblikovanje i obnavljanje crkve utjecali su kanonici Kaptola. Najveće zasluge za gradnju u 18. st. ima župnik **Andrija Dumbović**. Porijeklom turopoljac, obrazovan, školovan u Beču i Bologni, Dumbović ima velikih zasluga za umjetničko ukrašavanje i opremanje crkve i kapele, a nakon njega, krajem 18. st. i župnik **Josip Mileković**, koji je 1793. god. zidao župnu kuriju. Pokopan je u crkvi i njegova se nadgrobna ploča nalazi uzidana u sjeverni zid lađe, na mjestu gdje je nekad bila kapela sv. Antuna Padovanskog. Umro je kako piše na ploči 1826. god.

Spomenici kulture u Markuševcu

Umjetnička baština u Markuševcu složeni je sklop građevina, vrlo uočljiv nad glavnom cestom, u zelenilu među stablima, usred travnjaka i cvijeća. Danas je ova cjelina, zajedno s najблиžom okolicom, zaštićena kao spomenik kulture. Arhitektonskim kompleksom dominira zvonik, u donjem dijelu kvadratnog presjeka, a u gornjim katovima sužen u osmerokatni oblik. Već na prvi pogled stječe se dojam da je ovaj skup vrijednih građevina, koje su Markuševčani 1962. god. obzidali novim zidom, ostvaren u baroknom razdoblju.

Župna crkva sv. Šimuna i Jude Tadeja, daleko je starija i arhitektonski vrednija no što njena vanjština pokazuje. Ako uđemo pod zvonik, već na samom ulazu u crkvu podatak o njezinoj starosti otkriva klesani gotički dovratnik sa šiljastim lukom. U donjem dijelu, nad kamenim pragom, je iskošen. Konkavno zaobljena užljebina prati okvir uz rub svjetlog otvora kojeg zatvaraju stara drvena vrata okovana željezom. Kamena posuda za posvećenu vodu uz vrata spominje se zajedno s okovanim vratima u vrijeme zidanja zvonika 1702. god. Iako više nema gotičkih prozora na apsidama, jer je u

baroknom razdoblju novim oltarima bilo potrebno jače osvjetljenje, pa su na kosim stranicama zaključka svetišta tada probijeni okrugli otvori, ipak oko stručnjaka prepoznaje starost crkve po vanjskim oblicima začelja. Poligonalne apside, žbukane i bez kontrafora (upornjaka), u pravilu su se kod većih crkava zidale u 15. i 16. st. Apside završene sa tri strane lomljenim zaključkom naglašavaju okomiti rast unutrašnjeg prostora. Svetište je odvojeno od lađe slavolukom šiljastog luka, kao čvrstom međom između prostora svetišta i lađe. Meki križnobačasti svod lađe i prostor kasnije proširen paralelnom užom lađom sjeverno, nije utjecao na promjenu prostornih odnosa. Gotičko svetište sa šiljatim lučnim slavolukom od klesanog kamena, iza kojeg se otkrivaju rebra gotičkog svoda, nadvladalo je prošireni prostor nekad jednobrodne dvoranske crkve. Svetište je produljeno jednim jarmom pred trostranim zaključkom. Lomljene plohe zaključka naglašavaju vertikalne proporcije slavoluka i prostora svetišta, a iz svakog ugla se nad konzolom, oblikovanom kao obrnuta peterostrana piramida, diže rebro. Šest radijalno složenih rebara sastaju se u okruglom ključnom kamenu na tjemenu svoda. Rebra nad jarmom pred zaključkom polaze s konzola nad bočnim zidovima i s uglova na spoju sa zidom trijumfalnog luka. U ključni kamen svoda nad jarmom uklesana je 1476. god. nepobitan dokaz da je crkva tada zidana.

Do svetišta, odvojen s dva otvora probijena u masivnu zidu sa sjeverne strane, nalazi se petosminski oblikovan prostor svođen također gotičkim svodom. U njemu je smješten oltar sv. Antuna Padovanskog. U doba gradnje crkve i sve dok lađa nije bila proširena, tu je bila sakristija. Na svodu je osam križno složenih rebara povezano ključnim kamenom s reljefom u kojem je isklesana glavica anđela sa stiliziranim frizurom i krilašcima. Gotički križni rebrasti svodovi, imaju osim svojeg konstruktivnog značenja i oblikovani utjecaj na izgled prostora. Klesar ovih rebara izveo je nad svetištem i sakristijom na dva različita načina isti tip kruškolike profilacije rebara. Pod crkve popločen je keramičkim pločama, a kamene ploče se nalaze samo u bočnoj lađi. Kapelica sv. Antuna nestala je prilikom dogradnje sjeverne lađe. Uz svetište južno dozidana je nova sakristija. Željezna vratašca kojima se nekad zatvarao južni ulaz u crkvu sačuvana su i ugrađena u katu zvonika jer se iz zvonika ulazilo na pjevalište, koje je zbog trošnosti za ob-nove 1958. god. srušeno.

Kapela Majke Božje Andeoske mala je ali vrlo značajna građevina našeg baroka. Pravokutnog je tlocrta i završena visokom polukružnom apsidom. Pročelje je na zaobljenim uglovima raščlanjeno pilastrima koji se nastavljaju nadglavcima do izbačenog snažno profiliranog završnog vijenca pod zabatnom plohom koju čini dvostrešno krovište kapele. U vrh zabata utaknut je križ sa zrakastim radijusom i imenom Marijinim. Na sljemenu krova koji se spušta nad apsidu utaknut je dvostruki križ. Kapela je sa svih sirana dotjerana, ali je graditelj najviše pažnje posvetio oblikovanju pročelja, uokvirivši cijelu plohu između podnožja i vijenca pilastrima i trakama izvedenima u žbuci. Usred tog

okvira u središnjoj osi otvaraju se široka vrata zaštićena umjetnički obrađenom rešetkom od kovana željeza s volutasto savijenim i isprepletenim šipkama, kroz koje se može razgledati unutrašnjost kapele. Dovratnik je kao i doprozornici isklesan od kamena, ukrašen profiliranim rubovima s kapitelima profiliranim poput vijenaca, a u segmentni luk uglavljen je stilizirano oblikovan zaglavni kamen. Profilirana polukružna nadstrešnica, nad vratima dotiče klupicu pravokutnog, segmentno zaključenog prozorskog otvora. I kroz bočne prozore prodire obilje svjetla i sunčanih zraka u unutrašnji prostor. Zidovi kapele prekriveni su zidnim slikama. Na zidovima svetišta i svodu lađe su prizori s likovima, a zidovi lađe su mramorizirani u violetno ružičastom tonu boje koja prevladava i na slikama. Na vrhu trijumfальног luka zabilježeno je: »depictum 1778.«, a na suprotnoj strani, nad prozorom: »renovatum 1880.«. Na bačvastom svodu svetišta, nad oltarom, naslikan je u medaljonu Bog otac, a na luku, s unutrašnje strane, krune s amblemima mučenica i mučenika. Zanimljivo je da su amblemi izrezbareni i na oltaru. U donjem dijelu bočnih zidova sačuvane su glave i krila velikih anđela pred draperijama, a iznad njih pod svodom vase s cvijećem uokvirene razvedenim kartušama. Po luku se spuštaju kitice ruža. Prostor lađe zaobljen je u uglovima skošenim pilastrima na koje se u pogledu na svetište proteže vijenac trijumfальног luka. Svoden je češkom kupolom, u sredini koje je u velikom medaljonu od štukature naslikan prizor Uznesenja Marijina. U medaljonima, u uglovima kupole, prizori su iz života Marijina. Između tih prizora, u medaljonima »rocailla«, su buketi ruža i iluzionistički naslikana viseća girlanda lišća s plodovima koja povezuje prizore na svodu.

Po načinu slikanja u dijelovima zidnih slika koje su manje zahvaćene retušom boje prilikom obnove 1880. god., po dekorativnim detaljima kartuša i rocailla, po mekoći slikanja i izvornoj skali boja, zidne su slike kvalitetan primjer kasnobaroknog slikarstva u Sjevernoj Hrvatskoj. Iluzionistički način postavljanja likova u prostor s arhitekturom, temelji se na tradiciji našeg baroknog slikarstva u prvoj polovini 18. st. Kvalitetno oblikovane profinjene glave, finoća ruku, te pokretljivost likova odaje vještog slikara druge polovine 18. st., možda posljednjeg slikara koji je slijedio iluzionističko i kolorističke slikarstvo zrelobaroknih uzora. Dekorativne detalje slikao je u duhu svoga vremena s motivima koji su tada viđeni i u drvorezbarstvu i štukaturama.

Spomenimo da su dva vrlo utjecajna središta djelovala na visok nivo umjetničkih vrijednosti svetošimunske župe. U prvome redu zagrebački Kaptol i njegovi kanonici pravom patronata, jer se župa nalazila na njihovom posjedu, pa je Kaptol utjecao i na izbor župnika. Na narod su utjecali i Pavlini iz Remeta, vrlo utjecajnog umjetničkog središta. Pavlinski slikar Ivan Ranger ukrasio je freskama crkvu u Remetama. Vrlo je vjerojatno da je na slikara kapele Majke Božje utjecalo barokno slikarstvo pavlinskih slikara. Pomna restauracija slika pomogla bi napretku istraživanja zidnog slikarstva u Hrvatskoj. Inventar kapele, oltar i propovjedaonica, zajedno sa zidnim slikarstvom i arhitekturom, rešetkom od kovana željeza, primjernim radom

umjetnog obrta, sastavljaju u malom jedan skladan primjer domaće barokne umjetnosti. Nove prozore kapeli je darovao župnik Krešimir Ivšić uz pomoć naroda svetošimunske župe, koji cijeni svoju kulturnu baštinu.

Župna Kurijska kuća koju je dao podići župnik **Josip Mileković** 1793. god. ima po svom vanjskom izgledu i rasporedu unutrašnjeg prostora sve elemente kanoničke kurije, ili manjeg jednokrilnog baroknog dvorca, skromna je po ukrasima a funkcionalna po prostornoj organizaciji. U prizemlju je svodena teškim bačvastim svodom sa susvodnicama, s obzirom na vrijeme gradnje na vrlo tradicionalan način. Svođeni hodnik povezuje prizemlje sa drvenim zavojitim stubištem koje je orijentirano prema začelju. Naknadno je dograđen erker zbog sanitarnih uređaja koji izbija na začelju iz čiste kubične forme pravokutne jednokatne građevine. Glavni ulaz u trećoj prozorskoj osi, uokviren je kamenim baroknim dovratnikom na čijem je polukružnom luku uklesana godina gradnje. Na zaglavnom kamenu je zabilježeno da je potres oštetio zgradu 1880. god. Zbog toga prostor s lijeve strane hodnika nema svoda, a jugozapadni ugao kurije poduprt je kontraforima. Ipak zgrada je ostala čvrsta, stojeći na visokim temeljima u kojima su probijeni podrumski prozori. Izvanredno zidan bačvasto svoden podrum protegnut je u obliku slova »U« pod čitavom zgradom, osim pod stubištem. U podrum se može ući i iz ulaza probijena na zapadnom bočnom pročelju. U prvom katu hodnik povezuje pet soba od kojih je najveća, palača, orijentirana prema pročelju. Sobe su i međusobno povezane. Od starog pokućstva sačuvan je u hodniku ugrađeni ormar. Sudeći po prostornom podrumu, a i po opisima župnikove okućnice, ranije su župnici vodili uzorno gospodarstvo. Nakon potresa 1880. god. poslije popravaka nije bio zabilježen izvorni izgled pročelja slobodno stajeće kurije. Ove je godine izvršena obnova pod paskom i uz konzultaciju s Regionalnim Zavodom za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu. Rekonstruiran je vanjski izgled, vraćeni su elementi rasčlanjavanja zidnim plohama. Horizontalne trake među katovima i vertikalne među prozorskim osima naglašene su tamnijeg tona boje prema svjetlijoj zidnoj podlozi.

Dr. DORIS BARIČEVIC

KIPARSTVO GOTIKE I BAROKA U MARKUŠEVČU

Župna crkva sv. Šimuna i Jude

Župna crkva sv. Šimuna i Jude u Markuševcu djeluje na današnjeg posjetioca strogom ljepotom svog intimnog, pomalo mračnog prostora, sa svetištem pod gotičkim rebrastim svodom. Oltari, kojima su protekla stoljeća oživljavala i ukrašavala njezinu unutrašnjost, već su davno nestali, a današnji se namještaj, neupadljiv i skroman, podređuje prostoru. Samo malobrojni ali vrijedni ostaci sačuvali su se od brojnih umjetničkih spomenika prošlosti, koji su nekada svojim slikama i kipovima, rezbarijom, živim bojama i svjetlucavom pozlatom dali crkvenoj unutrašnjosti svoje oiblježje.

Najznamenitije umjetničko djelo markuševečke župe, djelo sasvim izuzetne vrijednosti i značaja, je gotički kip **Marije s djetetom**, zbog grozda koji drži u ruci nazvan **Marija Vinska**. Povjesni izvori,¹ nažalost, ne sežu tako duboko u prošlost da bi nam osvijetlili povijest ovog kipa, gdje je bio izrađen i od koga, tko ga je nabavio i darovao crkvi. U to je davno vrijeme kip stajao na glavnem oltaru crkve. Još u prvoj polovini 17. st., kada se posjetiocu crkva još otkrivala u sjaju svojih starih gotičkih oltara, kip Marije s djetetom stajao je na glavnem oltaru u okviru starinskog drvenog retabla, između slika apostola Šimuna i Jude, zaštitnika crkve.²

Markuševečka je **Marija Vinska** bez sumnje jedan od najljupkijih Madona s djetetom koje su se iz doba gotike sačuvale u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Vitka i mladenačka pojava stoji uspravno, gotovo bez nagiba u struku.³ Na lijevoj joj ruci sjedi golo dijete, a desnom drži grozd da ga zaigra, motiv koji joj je u narodu pribavio popularno ime pod kojim je poznata i danas. Odjevena je u plavu, odozdo posrebrenu haljinu, koja je stegnuta u struku pojasmom i zagrnutu pozlaćenim plaštem koji je kopčan pod grlom. Haljina i plašt padaju u okomitoj liniji niz Marijino tijelo do podnožja, gdje ispod nabora proviruje šiljata crvena cipela. Pod strukom plašt se polukružno nabire u duboke, sjenovite nabore nepravilnih oštrih bridova, a niže dolje oblikuje se široki nabor u obliku otvorenog slova V s naglašenim bridom, koji siječe kip u dijagonali od lijeve ruke sve do istaknutog koljena nad kojim se tkanina zaustavlja u blagom luku. Na oblom vratu uspravljuje se malena glava sitnih, ljupkih crta lica s usiljenom bradicom i visokim čelom. Dugačka, raspletena kosa pada u valovitim pramenovima na ramena i leđa.

Marijino lice više je djevojačko nego majčinsko, mirna i zamišljena izraza, a isti izraz primjećujemo i na sitnom licu djeteta koje na dlanu lijeve ruke drži zemaljsku kuglu. Vitkost Marijina lika i čvrstoća obrisa cijele pojave s mirnim padom odjeće i plašta odaju djelo treće četvrtine 15. stoljeća. Na markuševečkom se kipu Marije s djetetom primjećuje onaj stupanj gotičkog stilskog razvoja s barokizirajućim primjesama koji je karakterističan za južnonjemačku gotičku plastiku, odnosno za kiparstvo susjednih alpskih krajeva u vremenu između 1470—1480. godine, kako je to zapazila dr. Andjela Horvat.⁴ Kip je očito bio nabavljen za župnu crkvu u Markuševcu doskora nakon njezine novogradnje, ili obnove godine 1476., i ostao je sve do danas

najveća dragocjenost župe. **Marija s djetetom** danas više ne стоји u župnoj crkvi. Već sredinom 17. st. nije više stajala na glavnem oltaru nego na lijevom, pobočnom, u okviru starinskog retabla, vjerojatno nekadašnjeg glavnog oltara koji je svoje mjesto u svetištu morao ustupiti novom oltaru.⁵ Sredinom 18. stoljeća kip je prenesen u novosagrađenu Marijinu kapelu, gdje ćemo pratiti njegovu dalju sudbinu.

U toku 2. polovine 17. st. i dalje tokom 18. u crkvu su ušli s novim drvorezbarskim inventarom manirizam i barok. Danas su od svega toga ostali samo malobrojni fragmenti kao slutnja nekadašnje raskoši i ljepote.

Godine 1692. bio je u svetište postavljen novi glavni oltar sa slikom apostola Šimuna i Jude, te slikom Raspetog Krista i Marije Magdalene. Stari opisi oltara još spominju brojne kipove i rezbarene ornamentalne ukrase.¹¹ Oltar se nije sačuvao, a s njim su propale i slike i kipovi. S obzirom na godinu nastanka - 1692. - nije isključeno da je tu u neposrednoj blizini Zagreba postojalo djelo poznatog zagrebačkog kipara Ivana Komersteinera, čija je drvorezbarska radionica tada bila na vrhuncu svoje djelatnosti. Za tu radionicu govori ornamentika natpisane kartuše tog oltara, jedino što se od njega sačuvalo, ugrađena u današnji glavni oltar. U okviru akantusovih listova čitamo natpis: S: SIMON: S: JUDAE AD (slijedila je godina, koja je nažalost izbrisana). Godine 1709. na taj je oltar bio postavljen novi **tabernakul**, drven i pozlaćen,⁷ koji je sačuvan i danas ga nalazimo ukomponiranog u oltarnu arhitekturu današnjeg glavnog oltara s oznakama neogotike iz 2. polovine 19. stoljeća. Njegove su stranice sa svake strane vratnice oslikane slikama četiriju evanđelista. Ljepota ovog starog tabernakula s početka 18. stoljeća zavrijedila bi da ga se bolje istakne. **Propovjedaonica** župne crkve u svom je današnjem obliku samo fragment uslijed toga što je premještena s izvornog stajališta na sjevernoj strani lađe, do kapele Antuna Padovanskog, na današnje mjesto uza zid desno od trijumfalnog luka. Bila je postavljena oko godine 1755. i u svoje je vrijeme bila lijepo obojena pozlaćena i ukrašena kipovima. Propovjedaonicu podupire kameni stupić s visokom profiliranom bazom. Od njezine se govornice sačuvala samo prednja strana i bogato ornamentima ukrašena ograda stepenica. Donji dio govornice ima oblik velike školjke, obavljene vijencem akantusovih listova, s plastično istaknutim rebrima i sunovraćenim gornjim rubom. Pažnju privlači osobito središnji prizor na govornici, gdje se iza ograde od isprepletena pruća propinje grupa jaganjaca. Velika uspravna školjka, koja nosi ovaj punoplastični prizor poput konzole, prelazi na uglovima u volute s kojih se, prianjajući uz plohe ograde govornice, velike, školjkastim motivima obrubljene, volute spajaju oko scene s jagnjacima u raskošnu okvirnu kartušu. Na ugaonoj konzoli sjedi sada veliki dječačić sa šeširom, kojem je izvorno mjesto nekoć sigurno bilo na vrhu baldahina, gdje je puhao u trublju. U svom prvotnom obliku bila je to jedna od onih velikih i raskošno ukrašenih propovjedaonica, koje se u našim krajevima javljaju poslije sredine 18. st. kao djela domaćih kiparskih radionica, a kojima pripada i propovjedaonica Marijine

kaapele nedaleko župne crkve.

Kapela Majke Božje Andeoske

Ova je kapela sagrađena godine 1736. zalaganjem župnika Petra Petrovića, od drvene građe, u neposrednoj blizini župne crkve. Poticaj za njenu gradnju dali su možda hodočasnici za Remete i Mariju Bistrigu, koji su se rado zaustavljali u Markuševcu.¹¹ Ova je malena građevina od crveno obojenih dasaka pod krovom od šindre imala u prvo vrijeme svog postojanja kamenu menzu i nad njom drveni oltar sa slikom, međutim već 1746. stajao je u kapeli drveni oltar s kipom **Marije s djetetom** i slikama na dasci sa svake strane.¹² U tom opisu prepoznajemo nekadašnji glavni, kasnije lijevi pobočni, oltar iz župne crkve, s drevnim, gotičkim kipom i slikama apostola Šimuna i Jude na krilima ovog sigurno gotičkog oltara. Nažalost je već nekoliko godina kasnije ovaj stari krilni oltar zauvijek nestao, jer je morao ustupiti mjesto novome. Poticaj za postavljanje novog oltara dala je gradnja nove,, zidane kapele na mjestu stare drvene, u vrijeme župnika Jakova Škrleca, neposredno nakon 1750. godine. Ova skladna, nevelika građevina, zatvorena lijepo izrađenim rešetkama od kovana željeza, iz god. 1754., sva oslikana zidnim slikama, duguje svoju ljepotu u nemaloj mjeri svom umjetnički izrađenom drvorezbarskom inventaru, oltaru i propovjedaonici. **Oltar Bl. dj. Marije**, koji je godine 1753. postavljen u svetište kapele dostojan je barokni okvir skupocjenog kipa gotičke **Madone s djetetom**. U to se vrijeme ona naziva čudotvornom, i bila je prema običaju odjevena u haljine od skupocjene crvene svile vezene bijelim svilenim cvjetovima. Majka i dijete okrunjeni su u to vrijeme drvenim baroknim krunama. Oltar još i danas odgovara opisu iz vremena nastanka.⁴ Odlikuje se izvrsno komponiranom arhitektonskom konstrukcijom retabla, koja je vrlo razgibana uslijed konrasta uvučenih i istaknutih dijelova, te bogatstvom ornamentalnih ukrasa od masivnog rocaillea.

Predela oltara razvija se na uglovima u istaknute postamente svedenih obrisa, tvoreći udubljenje u koje je smješten tabernakul sa dva malena andela-lučonoše na vrhu. Oltarna se stijena stepenasto povlači u dubinu, gdje na sredini oltara stoji kip Marije s djetetom, okružen gustim snopovima *zraka*. Nad njezinom se glavom grede oltara izvija u maleni, polukružni baldahin optočen resama, pod kojim naziremo isprepletena slova Marijina monograma. S lijeve i desne strane kipa su po tri djetelinaste kartuše spojene međusobno ornamentalnim okvirima. Zlatom na tamnom iondu naslikane su u tim kartušama krune i uz njih po jedan simbolični znak lauretanskih litanija. Prema Mariji se blagim pokretima obraćaju redovnici dominikanci, Dominik i Toma Akvinski, kvalitetni barokni kipovi jedne domaće drvorezbarske radionice. Uz ostali ornamentalni ukras koji je sav komponiran od školjkastih motiva i cvjetova, oltar sa svake strane prate dvije volutne konzole i niska volutna krila. U gornjem dijelu oltara, tzv. nebeskoj zoni, stoluje Bog otac koji se raskriljenih ruku naginje nad Mariju s djetetom. Okružen je oblacima iz kojih izbijaju zrake, golubom Duha svetoga i

mnoštvom malenih i velikih anđela. Od raznih ukrasnih detalja posebnu pažnju privlači rijedak i zanimljiv motiv rezbarjenog tornja iz kojeg proviruje slon podignute surle, koji zapažamo do nogu lijevog klečećeg anđela. Krajem šestog desetljeća 18. st., 1759. godine, postavljena je u kapelu **propovjedaonica**, čime je njen uređenje novim namještajem bilo dovršeno. Poput propovjedaonice u župnoj crkvi i ova u kapeli neobično je velika u odnosu na veličinu prostora i uz to obilato ukrašena kipovima i ornamentima. Za razliku od one u župnoj crkvi ova je potpuno sačuvana, premda je vrijeme na njoj ostavilo svoje tragove. Težak je gubitak nestanak velikog anđela iz scene Navještenja, koji je klečao na konzoli nasuprot Marije.

Godina nastanka propovjedaonice, 1759. zapisana je baroknim brojkama na lijevoj bočnoj strani, a spomen na to sačuvali su i izvori koji ju opisuju kao lijepo izrađenu, obojenu i pozlaćenu.¹⁵ Smještena je na lijevom zidu kapele, visoko na drvenome stupu. Na prednjoj strani njezine govornice vidimo u bujnom okviru od voluta i rocaillea sitne, punoplastične likove Adama i Eve u raju, do stabla razgranate krošnje plodova, oko čijeg se debla obavlja zmija. Na ugaonim konzolama do ovog prizora kleče **Marija i Andeo Gabrijel** (sada izgubljen) u sceni Navještenja. Do govornice vode stepenice s ogradom koja je bogato ukrašena ornamentima, a na njezinom ugaonom stupu stoji snažni, veliki **andeo trubljač**. Okretom tijela i podignutom trubljom on se usmjeruje uvis, prema okruglom baldahinu nad slikom Ivana Nepomuka, koja čini prelaz između govornice i krovića nad njom. Tu, na vrhu propovjedaonice, smjestila se nad vijencem od voluta **Marija pobjednica** koja stoji na zemaljskoj kugli obavljenoj zmijom. Do nogu joj sjede dva malena anđela, koji joj se obraćaju živahnim kretnjama. Oltar i propovjedaonica sa svojim kipovima nisu djelo istog majstora. Obojica su najvjerojatnije bili domaći kipari, nastanjeni možda u nedalekom Zagrebu. Bili su vrsni majstori, a anonimni je kipar propovjedaonice, jedan od istaknutih kipara treće četvrtine 18. st., osobito zastupljen u sjeverozapadnoj Hrvatskoj ne doduše jako brojnim, ali kvalitetnim djelima, među kojima markuševečkoj propovjedaonici pripada istaknuto mjesto." Izborom ove dvojice vrsnih kipara dokazali su njihovi naručitelji u Markuševcu da znaju odabrati majstore za izradu umjetničkih djela kojima su htjeli uljepšati župnu crkvu i kapelu, nastavljajući time tradiciju iz srednjeg vijeka, kada je kao remekdjelo za župu nabavljen gotički kip **Marije s djetetom**.

Mr. IVO LENTIĆ

CRKVENO POSUĐE ŽUPNE CRKVE U MARKUŠEVČU

U župnoj crkvi sv. Šimuna i Jude Tadeja u Markuševcu, u neposrednoj blizini Zagreba, sačuvalo nam se, osim crkvenog inventara i nekoliko zanimljivih predmeta crkvenog zlatarstva.

1. Među najdragocjenije predmete tog crkvenog posuđa spada kasnogotička pokaznica.'

Pokaznica, pozlaćeno srebro, lijevano i iskucano. Visina: 42,8 cm, širina: 20 cm, promjer baze: 16 cm x x 13,3 cm, datacija: prije 1649. godine.² Ova pokaznica predstavlja rijedak primjer sačuvane kasnogotičke monstrance s jakim utjecajem ranobaroknog stila, koji je napose uočljiv u lijevanoj biljnoj dekoraciji gornjeg dijela u obliku slova »S«, kao i oblikovanju glave Kerubina. Kasna gotika prisutna je u oblikovanju same pokaznice, zatim u nodusu u obliku jabuke, te u ukručeno stiliziranim fialama i fialicama gornjeg dijela, kao i u lijevanim likovima s obje strane ostensorija smještenih u prozračne već barokno shvaćene kasnogotičke niše. Baza pokaznice ukrašena je reljefno oblikovanim glavama anđela, simbolima muke Kristove i monogramom Marije.

2. PACIFIKAL, pozlaćena mjed

Visina: 30 cm, promjer baze: 12,6 cm, širina: 14 cm. Datacija: prva polovina 18. st.

Jednostavno oblikovani pacifikal sa šestolisnom bazom koja u obliku latica prelazi u podnožje nodusa ukrašeno festonom. Modus je šestorobridan i kruškoliki. Krakovi križa imaju na vrhovima trolisno proširenje ukrašeno na prednjoj strani lijevanim anđeoskim glavicama, a na stražnjoj strani stiliziranim cvjetnim motivom, na prednjoj strani lijevani Kristov Corpus, a na stražnjoj strani reljefni lik Madonne Immacolate.

3. CIBORIJ, pozlaćeni bakar

Visina: 30 cm, promjer baze: 14,2 cm, promjer kupe: 11,1 cm.

Vjerojatno domaći rad sredina 18. stoljeća. Jednostavno i skladno oblikovani ciborij sa šestolisnom bazom i izduženim kruškolikim nodusom ukrašenim u donjem dijelu vijencem stiliziranih akantusovih listova. Časka ciborija široka je i duboka, dok je poklopac profiliran i ukrašen rebrastim užljebinama. Na vrhu je pozlaćeni križ.

4. RELIKVIJAR SV. ŠIMUNA APOSTOLA, pozlaćeno srebro

Visina: 37,3 cm, širina: 14,5 cm, baza: 14 cm x 10,1 cm.

Možda domaći majstor druge polovine 18. stoljeća.

Rokoko relikvijar sa profiliranom razvedenom bazom ukrašenom iskucanom rocallcs ornamentacijom. Izduženi i kruškoliki nodus ukrašen je iskucanom ornamentacijom. Gornji dio relikvijara ima ovalan centralni otvor za relikvije, uokviren vijencem palmina lišća. Uokolo tog vijenca vije se bogata rokokova

dekoracija od rocailles ornamenata. Na gornjem i donjem dijelu smještene su glavice krilatih anđelčića. Uokolo gornjeg dijela relikvijara teče vijenac pozlaćenih zraka.

5. PACIFIKAL, posrebrena mjes

Visina: 28,3 cm, promjer baze: 11 cm, Širina: 11,7 cm.

Prva polovina 19. stoljeća.

Jednostavno, tipično klasicistički oblikovani pacifikal s okruglom bazom ukrašenom stiliziranim listovima akantusa. Nodus u obliku izdužena žira. Glatko raspelo s trolisno proširenim krakovima i rustično lijevanim Kristovim Corpusom.

Ovih nekoliko predmeta crkvenog zlatarstva iz 17. i 18. stoljeća u župnoj crkvi sv. Šimuna i Jude Tadeja u Markuševcu prikazuju nam kvalitetne i tipične primjerke crkvenog zlatarstva kontinentalne Hrvatske toga razdoblja. Tipološki ti su predmeti veoma nalik na predmete crkvenog zlatarstva u ostalim crkvama i kapelama sjeverozapadne i sjeveroistočne Hrvatske. I u ovim predmetima iz Markuševca, koji pripadaju vremenskom i stilskom razdoblju prve i druge polovine 18. i prve polovine 19. stoljeća osjeća se jak utjecaj zlatarske produkcije kontinentalne Hrvatske, za razliku od 17. stoljeća i početka 18. stoljeća, kad je bio dominantan utjecaj augšburškog zlatarstva. Rijedak je i kvalitetan primjerak kasnogotičke pokaznice, nastao još prije 1649. godine, koja, iako u tipološkom smislu izvedena još u duhu kasne gotike, u svom ukrasnom repertoaru, oblikovanoj izradi i primjeni dekoracije pokazuje već novo stilsko shvaćanje u duhu novonadošlog ranobaroknog stila. Ta mješavina kasnogotičkih elemenata sa ranobaroknim u crkvenom zlatarstvu Hrvatske tipična je za radove nastale ne samo u prvoj polovini 17. stoljeća, već i za predmete iz druge polovine 17. stoljeća. U prvoj polovini 17. stoljeća nailazimo, naime, u kontinentalnoj Hrvatskoj na predmete crkvenog zlatarstva izvedene još sasvim u duhu kasne gotike, koja se u tim krajevima naše domovine veoma dugo zadržala, i to naročito u predmetima zlatarstva i srebrnarstva, dok se u arhitekturi, slikarstvu i kiparstvu trijumfalni pohod baroknog stila osjeća već mnogo ranije. Upada nam u oči i to da ni jedan od spomenutih predmeta crkvenog zlatarstva iz župne crkve u Markuševcu nije obilježen žigom majstora *zlatara*, kao ni žigom kovnice grada, a također ne nosi ni označku čistoće upotrebljenog srebra. Takvi slučajevi da predmeti crkvenog zlatarstva nisu označeni žigom, iako su izrađeni od plemenitog metalova, veoma su česti u riznicama naših crkava i kapela 17. i 18. stoljeća. Tek odredba kraljice Marije Terezije u drugoj polovini 18. stoljeća uvodi i u našim krajevima obavezu označavanja zlatarskih predmeta inicijalima majstora i mjesnim žigom kovnice. Međutim i nakon te odredbe nalazimo u našim sakralnim objektima na velik broj predmeta crkvenog zlatarstva od pozlaćena srebra koji nisu previdjeni potrebnim žigom, iako su to većinom bila djela

domaćih majstora koji su djelovali u sredinama gdje je zlatarstvo kao umjetnički obrt bio odavna vrlo razvijen (Zagreb, Varaždin, Osijek). Tako ni predmeti zlatarstva iz župne crkve u Markuševcu nisu označeni, no prema stilskim karakteristikama, prema stanovitoj rustičnosti u izvedbi ukrasa, ornamentacije i ukrasnih detalja možemo pretpostaviti da se radi o djelima domaćih majstora iz 17. i 18. stoljeća.